

Драган ЃАЛЕВСКИ
Институт за национална историја

ВИЗАНТИСКАТА БАЛКАНСКА ПОЛИТИКА (СРЕДИНА НА IX ПОЧЕТОК НА XI ВЕК) КОХЕЗИЈА НА ДИПЛОМАТСКО РЕШЕНИЕ И ВОЈУВАЊЕ

Клучни зборови: Византиска Империја, Балкан, византиска дипломатија, македонски Склавинии, Бугарија, Хрватска, Српски кнежевства, Унгарија, Печенези, Русија.

Апстракт: Фокусот на научниот труд е византиската балканска политика во периодот меѓу средината на IX век и почетокот на XI век и влијанието што го имале дипломатијата и војувањето при остварувањето на интересите и целите на императорот од Константинопол. Од тој аспект ќе се направи кратка анализа на позицијата што ја имал Балканот во византиската надворешна политика. Понатаму, на причините поради кои оваа политика, всушност, претставувала еден вид кохезија на два комплетно различни аспекта што државите знаеле да ги преземаат спрема другите политички ентитети: дипломатијата и војувањето. Како и на факторите што влијаеле, како во случајот на Византиската Империја, скоро секогаш првиот аспект, дипломатијата, го имал приматот да биде употребен во моментите кога државата требало да дејствува против нејзините непријатели. На крајот, ќе биде извршен краток преглед на византиската политика кон сите политички ентитети што егзистирале на Балканот во периодот што е предмет на анализа, почнувајќи од Склавиниите во Македонија, преку Бугарија, сè до српските кнежевства и Хрватска, но и на оние држави, народи и племиња што гравитирале кон полуостровот и имале силно влијание во обликувањето на византиската балканска политика, а се наоѓале во областите зад реката Дунав и северно од Црното Море, како Унгарците, Печенезите и Русите.

Меѓународната активност на Византиската Империја и нејзините воспоставени принципи, методи, техники и средства на дејствување, денес познато како „дипломатија“, била нејзина најголема алатка што била величана не само од Византиј-

ците,¹ туку и од странците.² Во обид да ги истакне или оствари своите империски претензии и политички интереси, или да ги одржи сопствените позиции во меѓународните односи, византиската власт употребувала разни софистицирани „невоени“ средства. Освен за општи воено-политички интереси и цели, како наметнување на прерогативите на империската моќ, позицијата на *василевсот* како врховен водач на христијанскиот свет, одржување на перцепцијата за Империјата како суперсила, одбраната на христијанската *екумена*, како и реинтеграцијата на изгубените територии, Византиската Империја ја употребувала својата дипломатија и за попрактични воени потреби. Таа била мошне често користена за придобивање сојузници, за пацифизирање на дел од елитата на соседите и нивно претворање во клиенти на византискиот император, за прекинување или спречување на ограбувачки походи, за внесување на внатрешен раздор кај непријателите и ослабување на неговите воени редови пред некоја битка, за освојување на определена област, град или тврдина и слично.

Еден од регионите кои биле цел на византиските интереси од средината на IX до почетокот на XI век, а со тоа и на нејзините дипломатски активности, бил и Балканот. Меѓутоа, за разлика од Мала Азија, Византијците не полагале толку

¹ Ова посебно се однесува за периодот на владеењето на Константин VII Порфирогенит (913-959) за чија дипломатска активност византиските современици отсекогаш говореле со восхит и гордост. За овој поглед види кај *Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus*, ed. I. Bekker, Bonnae, 1838, 448.15-449.3.

² *The Complete Works of Liudprand of Cremona*, tr. P. Squatriti, Washington D.C., 2007, 50.

голем интерес за него и покрај тоа што на Балканот била лоцирана престолнината на *василевсот*. Единствено кога немало воени активности на Исток, византиската власт ги насочувала ресурсите кон Балканот и неговата северна граница. Географски, Балканскиот Полуостров се граничи со црноморската степа, област која во доцната антика и средниот век била населена со многубројни номадски племиња, кои во минатото и нанеле значителна штета на Византиската Империја. Иако постоела природна бариера, реката Дунав, која се до почетокот на VII век ја претставувала северната граница на државата, древниот „*limes Romanus*“, таа не се покажала како непремостлива пречка. Всушност, Балканот бил еден од полесно проодните региони за разни групации од степата со намера за грабеж, посебно околу устието на реката Дунав. И да биле воспоставени мирни односи со балканските политички ентитети кои се појавуваат од крајот на VII век, сепак, опасноста можела да дојде од зад нив. Од средината на IX век доаѓа до промена на ситуацијата во овој регион и тоа кон полошо. Наместо една држава на Балканот во ликот на Бугарија и една далечна суперсила околу Каспиското Море, сега Византиската Империја се соочувала со бугарска држава која се наоѓала во подем, словенски кнежевства во западниот дел на полуостровот, како и неколку мошне агресивни и воинствени народи и номадски племиња северно од Црното Море.³

Покрај геополитичката ситуација, постоеле неколку други фактори кои исто така би можеле ја објаснат причината за византиската одбивност на разрешување на проблемите и конфликтите, или остварување на интересите и целите на Балканот, преку воена сила и честото употребување на софистицирани „невоени“ средства за таа намена. Првиот бил од економска природа. Колку и да било силно демографско-економското обновување на Империјата, се уште постоеле три фронта каде што во секој момент можело да се појави воен конфликт. Со ограничени воени сили кои не надминуваа 120.000 војници, а само околу 20.000 од нив стационирани во пограничните области на Балканот и во околината на Константинопол (во вкупната бројка е вклучена војската

³ Неповолната воено-стратегиска положба на Византиската Империја во средината на X век е јасно забележана од *Liudprand of Cremona*, 50, дека „... Константинопол... новиот Рим, е лоциран меѓу најкрвопочните народи. Накај север живеат Унгарците, Печенезите, Хазарите, Русите кои ние ги нарекуваме со друго име Нормани, а премногу близу до нив живеат Бугарите. На исток Багдад, помеѓу исток и југ жители-те на Египет.“

од темите и од европската тагмата),⁴ *василевсот* не можел да интервенира насекаде во исто време.⁵ Тематскиот систем не бил доволно флексибилен за истовремено војување на два фронта, а политичко-економските интереси на византиската власт, сепак не се наоѓале на Балканот, туку во Мала Азија. Всушност, Балканскиот Полуостров бил еден од посиромашните региони во рамките на Византиската Империја, како пред кризата од крајот на VI и почетокот на VII век, така и подоцна.⁶ Од друга страна, во држава каде што од идеолошка гледна точка се одобрувало само водење на „праведна“ војна за заштита на *екумената* и христијаните што живееле во неа,⁷ борбата против некакви „варвари“ на Балканот и во црноморската степа не носел некој голем идеолошки прес-тиж за византискиот император.⁸

⁴ За големината на византиската армија севкупно и на Балканот кон средината на IX век види *Д. Галевски, Византискиот воен систем на Балканот. Еволуција и трансформација (средината на VI – средината на IX век)*, Скопје, 2018, 206-208, 212-215. Исто така и кај *W. Treadgold, Byzantium and Its Army 284-1081*, Stanford, 1995, 67-68.

⁵ Доколку сакал *василевсот* да започне воена офанзива против некој од непријателите, или пак успешно да се одбрани нив, тој морал да повлече трупи од друг фронт за да обезбеди доволно силна логистичка поддршка. Види кај *M. Whittow, The Making of Byzantium 600-1025*, Berkeley, 1996, 260-261, 294-296.; *J. F. Haldon, Warfare, State and Society in the Byzantine World 565-1204*, London, 1999, 40-41. Постојат безброј примери на трансфери на трупи од Запад кон Исток и обратно. Такво задолжение е посведочено и во делото на *Theophanes Continuatus*, 181.16-18., кој зборува за воените задачи на армиите од *темите* Тракија и Македонија. Според него, во првата половина на IX век постоел закон според кој „...стратезите на Тракија и Македонија, кога имало мир со Бугарите, тие [имале должност] да ја споделат опасноста и да војуваат заедно со источните војски...“

⁶ Подетално кај *M. F. Hendy, Studies in the Byzantine Monetary Economy c.300-1450*, Cambridge, 1985, 21-25, 35-39, 69-76.; *Haldon, Warfare, State and Society*, 47. Кон крајот на VI век дунавската граница претставувала место каде што војниците биле испраќани да бидат соодветно казнети доколку ефикасно не си ги извршувале своите задачи. Подетално за еволуцијата на дунавскиот лимес како исклучително тешка и срамна должност во армијата на Византиската Империја, види кај *W. E. Kaegi Jr., Byzantine Military Unrest (471-843). An Interpretation*, Amsterdam, 1981, 111-113.

⁷ *D. Gjalevski, Byzantine "Just" War and Imperial interests in the Balkans during the Tenth Century*, *Journal of History* 49/1, Скопје, 2014, 125-135.

⁸ *Михаил Псел, Хроника*, превод К. Никчевиќ, Подгорица, 2000, 95.

Исто така, директната конфронтација на бојното поле не значело дека со сигурност ќе се дојдело до победа, а секогаш постоела отворена можност за катастрофален пораз. Поради ограниченоста на сопствените ресурси, фронталното војување претставувало исклучително ризичен потег за Византиската Империја.⁹ Дополнителна тешкотија за преземање на воени кампањи на Балканот била и теренската конфигурација, која е мошне лоша за големи армии. Пресечени со високи планини и ридести предели, со тесни котлини и премини помеѓу нив, за разлика од широките источни низини во Сирија, секој подолготраен престој низ балканските предели што се наоѓале под власта на непријателот всушност претставувало опасност за сигурноста на византиската армија.¹⁰ Во случај таа да навлегла длабоко во непријателската територија можела лесно да биде опколена и фатена во заседа и целосно уништена, или пак линиите за снабдување да бидат пресечени со што би била лишена од храна и други потребни материјали за успешно продолжување на претстојната кампања.¹¹ Понатаму, победа над непријателот не значело и долготраен мир. Секогаш во заднината се појавувал еден или повеќе нови поагресивни и повоинствени непријатели кои бројно, сами или заедно, ги надминувале капацита-

⁹ *Maurice's Strategikon. Handbook of Byzantine Military Strategy*, tr. G. T. Dennis, Philadelphia, 1984, II.1, VII.A., препорачува наместо директна битка да користат разни други вештини, затоа што не е „...како што некои лаици можеби си замислуваат, дека битките се одлучуваат преку бројноста на трупите, непромислената храброст, или преку едноставен напад, туку преку Бога, со стратегија и вештина. Стратегијата ги користи можностите и местата, изненадувањата и различните трикови со кои би се надмудрил непријателот, со идеја да се извојуваат целите без вистинска борба.“ Истото го советува неколку векови подоцна и авторот на *The Taktika of Leo VI*, ed. and tr. G. T. Dennis, Washington D.C., 2010, XX.11., според кого „...посигурно е и многу поповолно да се совлада непријателот преку планирање и стратегија отколку со физичка сила и моќ, и со ризиците на директна битка.“

¹⁰ Клисурите и тесните премини претставувале мошне добро место за заседа која можела да доведе до катастрофален пораз и комплетно уништување на воените сили. Тоа му се случило на императорот Никифор I Геник (802-811) во 811 г. за време на неговата бугарска кампања, каде го загубил и својот живот, како и на Василиј II (976-1025) во 986 г. кај Трајановата Порта.

¹¹ За византиската воена стратегија и тактика на Балканот преку анализа на анонимната книга на тактики (Ἀνωνύμου Βιβλίον τακτικόν) види D. Gjalevski, *Byzantine military strategy in the Balkans (976-1018)*, ГИНИ 62/1, Скопје, 2018, 50-56.

тетите на византиските воени сили за ефективна одбрана на империските територии.

Од друга страна, Византиската Империја имала значителна предност на политичко-идеолошки план. Нејзиното ниво на општествено-економски развој, како и за тоа време крајно софистицираната и комплексна администрација која иако била неефикасна доколку се гледаат денешните стандарди според богатството што знаела да го собере и распредели,¹² надалеку ги надминувала општествените системи и институции создадени од другите народи. Древноста на самата држава и нејзината способност да опстане покрај сите опасности, исто така, имала свое влијание. Друг аспект што и обезбедувал предност на византиската власт било и христијанството, кое овозможувало значителна политичка стабилност на власта на *василевсот* и ги надминувала можностите што ги нудела паганската религија.¹³ Се ова, како и воодушевеноста на соседните држави, народи и племиња од византиското богатство и цивилизација, но и нивната лесна заводливост кога се работи за ова исто богатство, и давале слобода на византиската власт наместо воени сили како на источната граница, да искористи различни „невоени“ методи и средства во остварување на своите интереси и цели,¹⁴ постигнувајќи го, најчесто, истиот успех на крајот.

Потребно е да се напомене дека не постоел еден единствен образец или однапред организиран и договорен долгорочен план кога требало дипломатски да се дејствува, а кога да се употребат воените сили на теренот. Начинот како би се оствариле интересите и целите многу зависело од личните карактеристики на носителите на власта и нивните политички амбиции. Во основа, дипломатската активност најчесто не била иницирана од Византиската Империја, туку повеќе

¹² За воодушевеноста на околните народи од византиското богатство (*divitiae*) и мудрост (*sapientia*) известува *Liudprand of Cremona*, 50.

¹³ Д. Ѓалевски, *Византиската дипломатија на Балканот (средина на IX почеток на XI век): Христијанството како средство*, Македоника IX/21, Скопје, 2019г., 13-25.; Д. Ѓалевски, *Византиската дипломатија на Балканот во времето на Македонската династија: идеологијата и историјата како средство*, Патримониум 12, Бр.17, Скопје, 2019 г., 107-115.; A. Kaldellis, *The Byzantine Republic: People and Power in New Rome*, Cambridge, 2015, 185-198.

¹⁴ Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, ed. G. Moravcsik and tr. R. J. H. Jenkins, Washington D.C., 1967, 13.24-28, известува дека Хазарите, Турците (Унгрите), Русите или другите „Скитски“ народи често побарувале од Византијците „...некоја империјална одежда, диадеми или друга облека.“

претставувала еден вид реакција на определени политички или воени настани што се случиле во нејзиното опкружување. Решението и „невоени-те“ средства¹⁵ што биле употребени во процесот претставувале моментална *ad-hoc* одлука на *василевсот* и неговите најблиски советници, резултат од воено-политичките интереси и цели што ги имале Византијците во моментот, но и во поблиското минато, кон определена област, држава, народ или племе, како и политичкото опкружување и настаните што ги предизвикале.

Она што може да се забележи е дека византиската власт имала различни интереси јужно и северно од реката Дунав. Балканскиот Полуостров во минатото претставувал дел од Византиската Империја, кој поради определени настани, според убедувањето на византиската власт,¹⁶ бил неправедно отргнат од нејзина контрола. Настаните од средината на IX па сè до почетокот на XI век укажуваат дека воено-дипломатските чекори на Византијците биле насочени кон пацифизирање на балканскиот регион и наметнување на византиската хегемонија преку одржување на постоечката политичка ситуација. Реинтеграцијата на Балканот под византиска власт што била привремено извршена за време на Јован I Цимискиј,¹⁷

¹⁵ За неколку од овие средства известува Михаил Псел, *Хроника*, 159., кој забележува дека само „... две работи ја одржуваат хегемонијата на Ромеите. Имено, нашиот систем на почесни титули и парите. “За свилата како луксузен предмет кај А. Muthesius, *Silken diplomacy*, Byzantine diplomacy: Papers from the Twenty-Fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990, ed. J. Shepard and S. Franklin, Aldershot, 1992, 242-248. За книгата како средство во дипломатијата види J. Lowden, *The Luxury book as a diplomatic gift*, Byzantine diplomacy: Papers from the Twenty-Fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990, ed. J. Shepard and S. Franklin, Aldershot 1992, 249-262. За улогата на реликвиите како дипломатско средство кај E. N. Luttwak, *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*, London, 2009, 116-119.

¹⁶ Една таква индикација е изјавата на авторот на *DAI*, 29.14-16, 30.6-12, за ситуацијата на Балканот каде што тој посочува и нагласува дека порано сите земји од Јадранското Море до Дунав се наоѓале под власта на Римјаните, т.е. Ромеите.

¹⁷ По победата над Русите во 971 г. John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, tr. J. Wortley, Cambridge, 2010, 294, известува дека Јован I Цимискиј решил да ја анектира и инкорпорира Бугарија во рамките на Византиската Империја. Овој чин бил симболично извршен преку симнувањето на империските обележја од бугарскиот владетел Борис II и нивното поставување во катедралната црква Св. Софија за време на триумфалната церемонија што била организирана во чест на победата над Свјатослав и освојувањето

а потоа цврсто воспоставена од Василиј II,¹⁸ била повеќе еден вид лична проценка на владетелот, реакција на моменталната состојба на теренот и очигледна можност таа да се оствари, отколку претходно испланирана стратегија.

Од сите држави, кнежевства и народи на Балканот, но и црноморската степа како пограничен регион со силно влијание на полуостровот, Византиската Империја имала најмалку тешкотии со Склавиниите во Македонија. Во однос на нив, замислата на византиската власт била да го пацифизира и преобрази бунтовното население од македонските Склавинии во послушни поданици на *василевсот* преку примена на различни административно-дипломатски мерки: давање „вна-трешен“ статус со определени правно-економски привилегии, покрстување на населението, како и ширење на византиската цивилизација и нејзиниот правен систем. Меѓутоа, оваа византиска политика се покажала како половично успешна. Настаните од 50-тите и 60-тите години од IX век известуваат дека онаму каде што влијанието на византиската држава и цивилизација било мошне изразено, а нејзината армија била веќе подолг период присутна, но и бројно моќна, овие мерки имале ефект, додека северно од градот Тесалоника и патот *Via Egnatia* тие се покажале како недоволни за да ги спречат воено-политичките аспирации на Бугарија. Но и покрај тоа, овие активности на византиската власт одиграле мошне важна улога. Тие не само што ја зацврстиле контролата на Византиската Империја низ јужните области на Балканскиот Полуостров, туку успеале во текот на 20-тите години од X век конечно да ги пацифизираат и интегрираат во тематскиот систем Склавиниите лоцирани во околината на Тесалоника.¹⁹

Бугарија претставувала целосно различен случај. Таа била централизирана држава со силна воена моќ, која исто како и Византиската Империја се обидувала да ја прошири својата власт на

на Бугарија. За симболиката што го имал овој ритуал кај M. Mc Cormick, *Eternal Victory, Triumphal rulership in late antiquity, Byzantium and the early Medieval West*, Washington D.C., 1986, 173-174.

¹⁸ Откако ја потчинил Самоиловата држава, според Skylitzes, *Synopsis*, 340-343, Дукља и другите српски кнежевства, како и Хрватска, ја признале врховната власт на *василевсот* за што известуваат Skylitzes, *Synopsis*, 345, и *Љетопис попа Дукљанина*, превод С. Мијушковиќ, Београд, 1988, 131-132.

¹⁹ Д. Галевски, *Спечувајќи ја бугарската експанзија – византиската дипломатија спрема македонските склавинии во средината на IX век*, ГИНИ 56/1-2, Скопје, 2012, 41-56.

Балканот. Борбата за хегемонија што се појавила како резултат на оваа ситуација траела многу долг период и била под силно влијание на состојбите на источната граница. За да ја оствари зацртаната цел, византиската власт во текот на овој долг воено-политички конфликт употребила разни дипломатски средства како замена за едно подолготрајно воено ангажирање на Балканот,²⁰ кое поради постоечката геополитичка ситуација, недостигот од човечки ресурси кај Византиската Империја, но и тешкиот терен за војување, било невозможно. Византијците користеле подароци и пари како поткуп во обидот да се придобијат и покорат Бугарите,²¹ а откако нивната држава се покрстила, тие сесрдно ја искористиле заедничката вера за да им ја наметнат сопствената империска идеологија.²² Во моментите кога односите меѓу овие две држави се наоѓале во криза или имало воен конфликт, византиската власт многу често преку разни дипломатски мерки ги поттикнувала соседите на Бугарија да војуваат против неа.²³ Меѓу-

²⁰ И оние кампањи што ги презела, како таа кај Булгарофигон во 896 г. за која известуваат *Theophanes Continuatus*, 360.11-14, и *Skyllitizes, Synopsis*, 172-173, или, пак, кај Ахелос и местото Катасирти 917 г. посведочена од *Theophanes Continuatus*, 389.10-19, завршила катастрофално за Византиската Империја.

²¹ *Anastasius Bibliothecarius, Patrologiae cursus completus, Series Latina*, t. 129, ed. J. P. Migne, Paris, 1853, Col. 20 В, укажува дека Византијците „...од завист и жедни за таква слава, за да можат да го отргнат од римскиот престол [кнезот Борис] му праќаат многубројни подароци.“ *Theophanes Continuatus*, 342.8-15, сведочи дека „...поради честите прекорувача од императорот [Василиј I], блескавите приеми и уште повеќе поради великодушните почести и подароци, ги натера [Бугарите] да прифатат архиепископ.“

²² Георги Монах Продолжувачот (*Грџки извори за Българската Историја Том IV*, ред. И. Дуйчев, М. Войнов и др., София, 1961, 137), како и *Theophanes Continuatus*, 165.4-6, известуваат дека станувајќи христијани Бугарите, всушност, „...им се потчиниле на византискиот император и на Ромеите.“ Ова го потврдува и римскиот папа Никола I кој во писмото до Хинкмар (*Латински Извори за Българската Историја Том II*, ред. И. Дуйчев, М. Войнов и др., София, 1959, 63), надбискупот на Ремс, укажува дека „...[Византијците] сакале да ги покорат [Бугарите] на својата власт преку христијанската религија.“ Во согласност со империската идеологија во литургискиот диптих низ црквите, исто така, било запишувано и името на византискиот император кој владеел во моментот. Види кај Георгије Острогорски, *О веровањима и схватањима Византинаца*, Београд, 1969, 240.

²³ Оваа византиска дипломатска мерка за отворање на втор фронт против непријателот и оставање сојузниците да војуваат наместо нив е експлицитно посведочена во изворите што ги посведочуваат подготовките

тоа, мора да се напомене дека како единствена силно централизирано организирана држава на Балканот покрај Византиската Империја, со долга историја на конфликти помеѓу нив, Бугарија била добро запознаена со овие методи на убедување и тешко подложна на византиското влијание. Таа дури сесрдно ги прифатила византиските дипломатски начела и истите успешно ги користела против самите Византијци, политика што најдобро се забележува во времето на бугарскиот владетел Симеон.²⁴ Сепак, не можејќи да се спротистави на возобновената византиска дипломатска, економска и воена моќ, која била повеќе од евидентна во втората половина на IX век, Бугарија во почетокот на 70-тите години од X век конечно поткликнала и била воено освоена.

Процесот на возобновување на империската контрола низ западните предели на Балканот, т.е. во Хрватска и српските кнежевства, започнал од 60-тите години на IX век и претставувал прагматичен спој на политичката констелација во регионот и можностите на византиската власт за остварување на нејзината политика за реинтеграција на претходно изгубените територии. Со ограничени воени и финансиски ресурси што и биле на располагање, оддалеченоста на регионот кој оневозможувал директен воен притисок освен преку мошне скапа поморска кампања,²⁵ византиската

што ги извршил Лав VI Мудри (886-912) за претстојната бугарска кампања. *Skyllitizes, Synopsis*, 170-171, и *Theophanes Continuatus*, 358.7-10, известуваат дека за таа цел „...императорот го испратил патрикијот Никита Склер зад Дунав да ги убеди Турците или Унгрите како што се викаат, да ја преминаат реката и да ја разорат Бугарија најдобро што можат.“

²⁴ Ова најдобро се забележува при затворањето на Лав Хирсофакт преку која Симеон можел успешно да го сочува во тајност неговиот план за напад на Унгрите со помош на Печенезите, посведочен кај *Theophanes Continuatus*, 359.10-14, и *Skyllitizes, Synopsis*, 171. Исто така, бугарскиот владетел, за да се здобие со што подобра преговарачка позиција тој паралелно со воените дејствија на теренот ги задржувал испратените византиски гласници (*ГИБИ Том IV*, 263). Друг таков пример се бугарските обиди за сојуз со Фатимидите или Арабјаните од Тарс што на крајот завршиле неуспешно. Види В. Златарски, *Историја на Българската држава през средните векове, Том I, Част I*, София, 2002, 448-449.; S. Runciman, *The Emperor Romanus Lecapenus and his reign*, Cambridge, 1995, 90.; Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд, 1966, 256-257.

²⁵ За првата поморска кампања на Никита Орифас во Јадранското Море види во *DAI*, 29.88-101.; Constantino Porfirogenito, *De thematibus*, ed. A. Pertusi, Citta del Vaticano, 1952, 97.; *Theophanes Continuatus*, 291.1-292.13. За втората негова кампања во Јадранското Море види I. Mužić, *Hrvatska povijest devetoga Stoljeća*, Split,

политика во областите на западниот Балкан се базирала врз дипломатско дејствување меѓу словенските кнежевства каде што воспоставувањето на врховната власт на *василевсот* била извршена на една прагматична идеолошка основа. За таа цел Византијците ги употребиле истите методи и средства што ги користеле за другите држави и народи: покрстување на владетелите и христијанизација на населението,²⁶ дарување пари и подароци,²⁷ но и на титули,²⁸ како и чување на политички претенденти.²⁹ Оддалечени од центарот на византиското културно влијание, како и од дофатот на империските копнени сили, овие дипломатски

2007, 190-191.; Т. Živković, *On the Baptism of the Serbs and Croats in the time of Basil I (867-886)*, *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2013, №.1, Sankt Petersburg, 2013, 42.

²⁶ Според *DAI*, 29.70-75 словенските кнежевства „...испратиле пратеници, просејќи и замолувајќи го оние кои не биле покрстени да примат покрстување и да бидат, како што биле и во почетокот, поданици на Ромејската империја.“ Истиот процес го посведочува и *Theophanes Continuatus*, 291.1-292.6, кој укажува дека откако, „...виделе каква помош добиле жителите на Далмација од Ромеите, дознавајќи за благонаклоноста, неизмерната праведност и добрина на новиот ромејски император, спомнатите племиња (Хрвати, Срби и други) претпочитале да се најдат под добра власт, и несакајќи... да управуваат сами... испратиле пратеници до *василевсот* барајќи место под милосрдниот јарем на ромејската држава и власта на нејзиниот пастир... Императорот ја слушнал молбата и испратил веднаш со дипломатскиот претставник и свештеници... да ги врати во претходната вера и спаси од заблудата... Кога сите го примиле божјото крштевање и се вратиле кон ромејската покорност, императорската власт била целосно вратена во нивната земја.“

²⁷ Авторот на *DAI*, 32.141, известува дека Часлав бил даруван со „...богати подароци.“

²⁸ Захумскиот владетел Михаил, според *DAI*, 33.16, бил даруван со титула *патрикиј* и *антипат*, како и Петар, *архонтот* на Дукља според мислењето на Т. Живковиќ, *Јужни Словени под византиском влашћу 600-1025*, Београд, 2007, 255. Во однос на Хрватска, Archdeacon Thomas of Split, *History of the Bishops of Salona and Split*, Eds. Damir Karbić et al., Budapest, 2006, 61, известува дека владетелите од времето на Држислав (околу средината на X век) „...биле нарекувани кралеви на Хрватска и Далмација...“ и ги добивале нивните кралски обележја „...од Константинопол и биле именувани како епарси и патрикии.“

²⁹ Таков е случајот со Захариј за кого *DAI*, 32.100-104, изветува дека престојувал во Константинопол. Според Димитриј Оболенски, *Византијски Коментар*, Београд, 1996, 138, тој бил таму образован. По детално за Захариј кај Т. Живковиќ, *Портрети владара раног средњег века. Од Властимира до Борића*, Београд, 2006, 58-60.

средства не биле доволно моќни да ја оддржат хегемонијата на византискиот император на подолг рок. Во зависност од интересите, овие кнежевства мошне често ја отфрлале византиската власт,³⁰ но исто така, поради „широкоградоста и дарезливоста“ на *василевсот* тие повторно станувале негови погранични (*limitrophe*) клиент-држави.³¹ Оваа практика на византиската власт преку засилено дипломатско дејствување да ја прошири византиската хегемонија низ регионот на западниот Балкан не се променила ни кон крајот на втората деценија на XI век, кога Византиската Империја успеала да ја инкорпорира во нејзините граници Самоиловата држава.³²

Во борбата против Самоил византиската власт покрај воените сили користела широк спектар од вообичаени дипломатски средства: од сојузи со соседни народи, преговори со водечки личности во противничкиот табор за внесување раздор во непријателските редови, методи на заплашување, поткупи, па сè до великодушни понуди на високи византиски титули до непријателските водачи на тврдини кои доаѓале заедно со значаен паричен надомест и престиж. Константните упаѓања на византиската армија во централните области на Самоиловата држава по 999 г. заедно со употребата на различни дипломатски средства се покажале како доволно моќни да го поткопаат авторитетот на непријателскиот владетел и да воспостават меѓу неговите благородници мислење дека понатамошниот отпор против Византијците бил залуден. По конечното потчинување во почетокот на XI век, новоосвоените територии што претходно ја опфаќале Самоиловата држава сега биле

³⁰ За периодот на политички превирања кај српските кнежевства види *DAI*, 32.100-111. Исто и кај Т. Живковиќ, *Словени и Ромеји. Славизација на простору Србије од VI до XI века*, Београд, 2000), 103.

³¹ Ова е потврдено во *DAI*, 32.115-116, каде што авторот укажува дека Захариј често испраќал пратеници во Константинопол, како *архонтите* кои владееле пред него. За политичките односи на Византиската Империја со државите кои имале склучено сојуз со неа и нивниот статус види D.A. Miller, *Studies in Byzantine diplomacy: sixth to tenth centuries*, Ann Arbor, 1963, 157-170.

³² Според Skylitzes, *Synopsis*, 345, и *Љетонис нона Дукљанина*, 131, веднаш по овој успех Василиј II ги освоил цела Рашка, Босна и Далмација, додека хрватските *архонти* се потчиниле на неговата власт. Пронајдените печати на Лав *спатарокандидат* и (архонт) на Хрватска, на Константин Диоген *патрикиј* и *стратег* на Србија, а подоцна *стратег* на Сирмимум, како и на *протоспатарјот* Никола кој бил поставен за *стратег* на Србија, ги потврдуваат пишаните извори. По детално кај В. Krsmanović, *The Byzantine Province in Change*. Belgade/Athens, 2008, 199.

интегрирани во византискиот административен систем, со што власта на *василевсот* после скоро цели четири века се вратила во внатрешноста на Балканот.³³

Византиското дејствување во однос на случувањата во црноморската степа гледано од воено-политички аспект било чисто дефанзивно. Византискиот император немал никаква амбиција да ја наметне својата хегемонија или пак да завладее со скитската дивина, која никогаш не претставувала дел од поранешниот *orbis Romanus*, односно цивилизираните свет. Всушност, доколку се погледне изворниот материјал се забележува дека целта на византиската дипломатија спрема степата и пределите зад неа била да се пацифицираат народите што живееле на овие простори, да се воспостават поблиски пријателски и сојузнички односи со нив, и да се внесат во сферата на влијание на *василевсот*. Поточно, да се одржи определено ниво на воено-политичка рамнотежа која пак за возврат би овозможила подобра безбедност на Константинопол и византиските територии на Балканот не само од нејзините противници во овој регион, туку и од можните ограбувачки напади преземени од народите и племињата кои во овој период живееле во областите северно од Црното Море: Унгарците, Печенезите и Русите.

Дипломатските активности што ги презела византиската власт спрема Унгарците претставувале комбинација од практични, идеолошки и религиозни средства, како на пример поткуп со пари и подароци,³⁴ дарување на империски титули, одржување на разни дворски церемонии во нивна чест или наметнување на христијанската религија.³⁵ Овие средства имале за цел да ја неутрализираат воената закана за византиските балкански владенија од нејзиниот нов сосед лоциран во Панонската Низина, да склучат сојуз со Унгарците

³³ D. Gjalevski, *Byzantine diplomacy and Samuel's State*, ГИНИ, 61/1-2, Скопје, 2017, 59-72.

³⁴ Ваквата карактеристика на Унгрите е забележана во делото *Taktika*, XVIII.45, чиј автор известува дека Унгрите (Турците) „...поседуваат незаситна желба за богатства.“ Авторот на *DAI*, 13.24-30, исто така укажува дека Хазарите, Турците (Унгрите), Русите или другите „Скитски“ народи често побарувале од Византијците „...некоја империјална одежда, дијадеми или друга облека...“ кои според нивното верување не биле направени од човек. Види и J. Shepard, *Orthodoxy and Northern Peoples: Goods, Gods and Guidelines*, A Companion to Byzantium, ed. Liz James, Chichester, 2010, 172-175.

³⁵ За составот на унгарското пратеништво кое во 948 г. пристигнало во Константинопол и било дарувано со титули и покрстено, види во Skylitzes, *Synopsis*, 231, и *DAI*, 40.63-65.

за воена поддршка против други народи³⁶ кои ја загрозувале Византиската Империја и доколку било можно, да го внесат овој народ во рамките на византиската *екумена*. И покрај неколкуте дипломатски неуспеси, во почетокот на XI век тие конечно ја постигнале зацртаната цел. Унгарскиот крал Стефан I станал сојузник на Византиската Империја, кој воено и помогнал во остварувањето на нејзината политика за реинтеграција на Балканот, а Унгарија станала интегрален дел од византиската културна сфера.³⁷

Византиската дипломатија кон Печенезите и покрај неколкуте пропусти и грешки постигнала значаен успех. Тие биле придобивани како сојузници на *василевсот* со единственото средство што целосно ги искористувало слабостите на нивниот номадски карактер на живеење (кој, пак, од друга страна претставувал резултат на општественото уредување и економско опкружување на овој степски народ³⁸): купување на воено-политичката верност преку подарување на значителни количини злато и други скапоцености.³⁹ Овој ме-

³⁶ Пример за оваа политика е сојузувањето на локалниот унгарски водач Ајтоњи со императорот Василиј II во почетокот на вториот милениум, за што известува Skylitzes, *Synopsis*, 332.

³⁷ Според Р. Илјовски, *Византиско-Унгарски сојуз во почетокот на XI век против Самуил и неговите наследници*, Зборник Радова Византолошког Института 29-30, Београд, 1991, 94, овој сојуз веројатно бил воспоставен најдоцна до 1009 г. по неговата победа над Ѓила Ајтоњи во 1008 г. Подетално за унгарската воена помош и за претпоставката кој град што бил освоен за време на оваа византиска кампања, кај G. Moravcsik, *Byzantium and the Magyars*, Budapest, 1970, 62.; Илјовски, „Византиско-Унгарски сојуз“, 95-97.; С. Пириватрић, *Самуилова држава*, Београд, 1997, 118-119, n.145-146.

³⁸ Причината зошто биле толку лесно поткупливи лежи во нивниот начин на живот. Како и секој народ од степата, чие богатство се гледало преку бројот на грла во стадата што ги поседувале, така и Печенезите биле наклонети кон стекнување и собирање слични подвижни предмети од вредност, како злато и други скапоцености, кои лесно можеле да се отуѓат и преместат на друга локација доколку тоа било потребно. Исто така, поседувањето на овие материјални богатства значело моќ, повисока позиција во општествената хиерархија, како и престиж меѓу локалното население, но и пошироко, бидејќи повеќето од овие предмети во себе поседувале концепт на идеолошко-материјална вредност вметнат од самите Византијци, како што укажува и самиот автор на *DAI*, 13.24-42. Види и кај Shepard, „Orthodoxy and Northern Peoples“, 180-181.; F. E. Shlosser, *Weaving a Precious Web: The Use of Textiles in Diplomacy*, *Byzantinoslavica* 63, Prague, 2005, 48-49.

³⁹ *DAI*, 4.10, 6.11-12, известува како Печенезите

тод овозможил односите со Печенезите да бидат одржувани на една пријателска основа во најголемиот дел од X век, што укажува на фактот дека средствата што биле искористени во процесот го постигнале посакуваниот резултат. Тие довеле не само до зацврстување на политичките интереси на византискиот император северно од Црното Море и држење на неговите противници од овој регион во постојан страв и подготвеност од можен напад од овој степски сојузник,⁴⁰ туку, исто така, и зголемување на безбедноста на неговите владенија како на Кримскиот Полуостров и Балканот, но и на самата византиска престолнина.

Односите што ги воспоставила Византиската Империја со Киевска Русија, и покрај неколкуте препреки што се појавиле во текот на нејзината дипломатска активност, може да се окарактеризираат како мошне успешни. Политичките контакти што биле воспоставени со нивните владетели овозможиле Русите од потенцијално моќен непријател да станат исклучително важен сојузник. Меѓутоа, оваа нивна трансформација не била направена одеднаш, преку ноќ. Геополитичката позиција, како и огромната оддалеченост на руската држава од Константинопол, претставувале фактори што, во основа, значително ја ослабувале асимилаторската моќ на византиската цивилизација и култура.⁴¹ Тоа им дозволило на руските

биле освоени од *василевсот* преку „...империски писма и подароци...“ и дека „...никогаш не извршувале каква било служба без претходна исплата.“ Тие биле, според авторот на *DAI*, 6.8-9, 7.8-17, „...ненаситни и многу лакоми за предмети ретки помеѓу нив, бесрамни во нивните барања за богати подароци. Заложниците го бараат тоа за себе и за нивните жени, и придружбата нешто за нивната мака и за користењето на нивниот добиток. Потоа, кога ќе влезе империскиот пратеник во нивната земја тие прво ги бараат подароците од императорот „...а потоа прашуваат за подароците за нивните жени и родители. Тоа што најмногу побарувале биле „...парчиња пурпурен текстил, украсни ленти, лесно ткаена облека, златен бродат, бибер, црвена или „партјанска“ кожа и други артикли.“

⁴⁰ Колкава била нивната моќ за заплашување на нивните противници најдобро се забележува во *DAI*, 8.29-33, каде Унгарците на иницијативата на *василевсот* да ги нападнат Печенезите едногласно изјавиле дека „...ние не се ставаме себеси на патеката на Печенезите, бидејќи не можеме да војуваме против нив, зошто нивната земја е голема и нивниот народ многуброен и тие се изроди на ѓаволот. И не ни го кажувај повторно ова нам, зашто не ни се допаѓа!“

⁴¹ За влијанието на византиската цивилизација и култура врз околните народи во овој период види Д. Ѓалевски, *Империскиот престиж како средство во византиската дипломатија на Балканот (средина на IX почеток на XI век)*, Историја LIV, бр.2, Скопје, 2019, 19-32.

владетели да водат целосно независна политика, која на неколку пати била крајно непријателска кон Византиската Империја.⁴² Но ваквите односи помеѓу двете држави претставувале повеќе исклучок отколку секојдневие. Разните „невоени“ средства што ги употребиле Византијците успеале да ги придобијат руските владетели⁴³ и во текот на втората половина на X век да направат од нив сојузници, чија воена помош била од исклучителна важност не само за обезбедувањето, туку и за одржувањето на империската власт.⁴⁴ Сепак, и

⁴² Подетално за рускиот поход од 907 г. во *Повијест Минулих Љета*, превод Ненад Косовиќ, Београд, 2003, 18-19.; *Theophanes Continuatus*, 706.12-707.10. За походот од 941 г. во *Повијест Минулих Љета*, 26-27.; *Antapodosis*, V.15. Подетално за борбите водени во Мраморното Море и Битинија кај *Theophanes Continuatus*, 423.14-426.2. Според Skylitzes, *Synopsis*, 221-222, „...само неколкумина избегаа од премрежјето на војната и стигнаа во нивната родна земја.“ За византиско-руската војна на Балканот во 969-971 г. кај *Leo the Deacon*, 157-161, 177-199.; Skylitzes, *Synopsis*, 275, 281-293.

⁴³ *Theophanes Continuatus*, 342.20-342.24, ги забележува средствата со чија помош *василевсот*, најверојатно, успеал да ја наговори владејачката елита на овој северен народ да склучи мир. Според него, преку „...богато раздавање злато, сребро и облека од свила, тој [императорот Василиј I] го навел да се согласи за спогодба незапирливиот и безбожен руски народ, склучувајќи со нив мировен договор.“ Рускиот напад од 907 г. бил, според *Повијест Минулих Љета*, 19, идентично спречен од Византијците, како и тој од 943 г. кога авторот на *Повијест Минулих Љета*, 27, укажува дека Византијците му рекле на Игор: „Не доаѓај, туку земи данок каков што зема Олег, ќе додадам и уште данок.“ На 2 септември 911 г., според *Повијест Минулих Љета*, 20-23, бил формално склучен византиско-руски договор. Во 944 г. *Повијест Минулих Љета*, 30-31, известува дека бил склучен нов византиско-руски договор.

⁴⁴ Изворите како Skylitzes, *Synopsis*, 319, Михаил Псел, *Хроника*, I.13, како и Виктор Р. Розен, *Император Василиј Болгаробойца, Извлеченија изъ Лѣтописи Яхъи Антиохійскаго*, Санктпетербургъ, 1883, 23-24, известуваат дека императорот Василиј II преку испратеното дипломатско пратеништво во Киев „...успеал да придобие сојузници (*σύμμαχοι*) меѓу Русите.“ Помошта што пристигнала всушност претставувал воен одред од околу 6.000 војници. Види кај Литаврин, *Византија, Болгария, Древняя Русь*, 94.; S. Blondal, *The Varangians of Byzantium. An Aspect of Byzantine Military History*, tr., rev. and rewritten by V. S. Benedikt, Cambridge, 1978., 43.; J. Shepard, *The Viking Rus and Byzantium, The Viking world*, ed. Stefan Brink, Abingdon, Oxon, 2008, 508. Овој одред познат уште како „варјашки“ одред, имал мошне важна улога во византиската историја од крајот на X и почетокот на XI век. Според Blondal, *The Varangians of Byzantium*, 45, тој станал лична гарда на *василевсот*

покрај тоа што од политичка гледна точка руските владетели биле *de facto* независни, како дел од христијанската заедница тие всушност ја прифатиле византиската *екумена* и сметале дека според божјото право *василевсот* и Константинополскиот патријарх имале определена црковна јурисдикција над Русија.⁴⁵ Од друга страна, внесувањето на оваа држава во *екумената*, која по големина ја надминувала и самата нивна империја, за Византијците, пак, претставувало исклучителен политички успех.

Византиската балканска политика во периодот од средината на IX век до почетокот на XI век претставувала кохезија на дипломатските „невоени“ средства и употребата на воените сили на теренот, каде што првиот фактор имал предност. Тоа било направено од мошне прагматични причини. Со толку многу агресивни, воинствени и алчни за моќ и богатство народи и племиња што живееле на Балканот и северно од реката Дунав, кои заедно или поединечно бројно ја надминувале византиската армија, Византијците верувале дека подарувањето и дистрибуирањето пари, по-

дароци и титули, или нивно покрстување, биле за државата најекономичниот и најбезбеден начин на дејствување преку кој ќе ги сопрат нивните непријателски намери и ќе ја осигураат нивната политичка лојалност, отколку воено да се конфронтираат. Од таа гледна точка овие „невоени“ средства понекогаш знаеле дури и целосно да го заменат дејствувањето на византиските воени сили на бојното поле. Во исто време, ваквиот воен аспект на дипломатијата овозможувал да се зацврсти идеолошката позиција на византискиот император, прикажан од империската пропаганда како благороден владетел и заштитник на сопствените поданици, кој ги водел војните и ги извојувал победите без да биде пролеана „ромејска“ крв. За време на овој процес на пацифизирање на непријателите и соседите на Балканот и во црноморската степа преку примена на дипломатијата, се разбира во кохерентност со воените сили, Византиската Империја успеала во периодот меѓу средината на IX и почетокот на XI век, на краток или подолг рок, да ги оствари сопствените воено-политички интереси и цели.

преземајќи ја оваа улога од тагматскиот одред *екскубитори*. Руските наемници постојано го придружувале византискиот император, каде и да војувал, без оглед дали тоа било на источната граница, според А. Poppe, *The Political Background to the Baptism of the Rus': Byzantine-Russian relations 986-989*, *Dumbarton Oaks Papers* Vol.30, Washington D.C., 1976, 202-203, 211, или пак на Запад, каде што Skylitzes, *Synopsis*, 337, известува за нивното учество во кампањите против Самоил и неговите наследници.

⁴⁵ Dimitri Obolensky, *Byzantium and the Slavs*, Crestwood, 12.

Dragan GJALEVSKI

**BYZANTINE BALKAN POLICY
(MIDDLE OF 9th BEGINNING OF 10th CENTURY)
COHESION OF DIPLOMATIC SOLUTION AND WARFARE**

Summary

The foreign political activity of the Byzantine Empire and its established principles, methods, techniques and means of operation, known today as “diplomacy”, was its greatest state-run asset. In an attempt to emphasize or to effectuate its imperial pretensions and political interests, or to maintain its own positions in international relations, apart from its military forces the Byzantine government used various sophisticated “non-military” means. This was done for very pragmatic reasons. With so many aggressive, warlike and greedy for power and wealth nations and tribes that lived in the Balkans and north of the Danube River, who all together or individually outnumbered the Byzantine army, the Byzantines believed that distribution of money, bestowing gifts and titles, or their baptism, was the most economical and safest course of action for the state through which they would stop their hostile intentions and ensure their political loyalty, rather than confront them militarily. From that point of view, these “non-military” means

sometimes even to completely replaced the activities of the Byzantine military forces on the battlefield. They were used wholeheartedly to gain allies, to pacify part of the elite of the neighboring states and turn them into clients of the basileus, to stop or prevent enemy looting campaigns, to insert strife in the enemy ranks thus weakening them before a battle, to conquer a certain region, city or fortress, etc. At the same time, this military aspect of diplomacy strengthened the ideological position of the Byzantine emperor, portrayed by imperial propaganda as a noble ruler and protector of his subjects, who fought wars and won victories without shedding “Roman” blood. During this process of pacification of enemies and hostile neighbors in the Balkans and the Black Sea steppe through the use of diplomacy, in coherence with the military forces of course, the Byzantine Empire managed in the period between middle of 9th and beginning of 10th century, in the short or long term, to accomplish its military and political interests and goals.